

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หลักนิติธรรมกับจริยธรรมในวิชาชีพกฎหมาย

จัดทำโดย ศาสตราจารย์พิเศษ วิชา มหาคุณ
รหัส ๕๘๐๓๒๘

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๓
วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนุญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนุญ

หลักนิติธรรมกับจริยธรรมในวิชาชีพกฎหมาย

ศาสตราจารย์พิเศษ วิชา มหาคุณ¹

บทคัดย่อ

ปรัชญากฎหมายธรรมชาติที่สำคัญยิ่งหลักหนึ่ง คือ “หลักนิติธรรม” หรือ “หลักแห่งกฎหมาย” (The Rule of Law) ซึ่ง อัลเบิร์ต เวนน์ ไตซี ได้อธิบายว่าเป็นอำนาจสูงสุดของกฎหมาย ซึ่งประกอบด้วยหลักเกณฑ์ 3 ประการ คือ

1. เป็นการปกครองที่ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจตามอำเภอใจ
2. บุคคลทุกคนอยู่ใต้กฎหมายเดียวกัน และศาลเดียวกันเป็นผู้พิจารณาพิพากษา

3. หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นผลของกฎหมายสามัญของแผ่นดิน หลักนิติธรรมดังกล่าวข้างต้นมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงในการต่อสู้กับอำนาจของอธรรม มีส่วนในการก่อตั้งสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์อันเป็นรากฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญยิ่งในจริยธรรมในวิชาชีพกฎหมาย โดยเฉพาะผู้พิพากษาศาลการ อัยการ และทนายความโดยผ่านทางภารกิจที่แยกเป็น 3 ด้านได้แก่:

1. ภารกิจของฝ่ายนิติบัญญัติ คือ สร้างและรักษาไว้ซึ่งศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของพลเมืองทุกคน
2. ภารกิจของฝ่ายบริหาร จักต้องป้องกันมิให้มีการใช้อำนาจเกินขอบเขต
3. ภารกิจของฝ่ายตุลาการและผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมาย ต้องเป็นอิสระปราศจากการแทรกแซงของรัฐ

คำสำคัญ หลักนิติธรรม หลักแห่งกฎหมาย จริยธรรม วิชาชีพกฎหมาย

¹ กรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ

หลักนิติธรรมกับจริยธรรมในวิชาชีพกฎหมาย

ศาสตราจารย์พิเศษ วิชา มหาคุณ

บทนำ

มงเตสกีเออ กล่าวว่า “ก่อนกฎใด ๆ ที่เรามีอยู่ก็คือ กฎธรรมชาติ ที่เรียกดังนั้นก็เพราะ กฎธรรมชาติมาจากลักษณะตัวตนของเราแต่อย่างเดียว เพื่อที่จะทำความเข้าใจกฎดังกล่าวให้ตีความ พิจารณาดูมนุษย์ก่อนที่จะมีการก่อตั้งสังคม กฎธรรมชาติดังกล่าวก็คือ กฎที่มนุษย์ได้รับในสภาวะดังกล่าว”¹

ที่มงเตสกีเออกล่าวดังนั้นก็เพราะเห็นว่า “กฎในความหมายกว้างที่สุด คือความสัมพันธ์ อันจำเป็นซึ่งเกิดจากธรรมชาติแห่งสรรพสิ่งทั้งปวง และตามความหมายดังกล่าว บรรดาสิ่งมีชีวิต ทั้งหลายย่อมมีกฎของตน เทพเจ้าก็มีกฎของเทพเจ้า โลกวัตถุมีกฎของตน ปัญญาซึ่งอยู่เหนือมนุษย์ ก็มีกฎเช่นเดียวกัน สัตว์ก็มีกฎของสัตว์ มนุษย์ก็มีกฎของมนุษย์”²

ความเห็นดังกล่าวข้างต้นเป็นไปตามแนวทางของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ (The Natural Law Theory) ซึ่งเริ่มต้นจากแนวความคิดของนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ชาวกรีก ชื่อ อริสโตเติล ในหนังสือชื่อ “Nicomachean Ethics” ที่กล่าวถึงความยุติธรรมว่า อันว่าความยุติธรรมในทางการปกครอง (Political Justice) นั้น แบ่งออกเป็น 2 ชนิด ชนิดแรกเป็นไปตามธรรมชาติ และชนิดที่สองเป็นไปตามธรรมเนียมปฏิบัติ หลักเกณฑ์ของความยุติธรรมที่เป็นไปตามธรรมชาตินั้นใช้ได้เช่นเดียวกัน ทุกหนทุกแห่ง และมีได้ขึ้นอยู่กับว่าเราจะยอมรับหรือไม่ยอมรับ ส่วนหลักเกณฑ์ที่เป็นไปตาม ธรรมเนียมปฏิบัตินั้น ในที่แห่งหนึ่งก็อาจแตกต่างไปจากที่อื่น ๆ ได้ มีบางคนเข้าใจว่าหลักแห่งความ ยุติธรรมทั้งหมดคือธรรมเนียมปฏิบัติเท่านั้น เพราะกฎแห่งธรรมชาตินั้น เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และใช้ได้ เช่นเดียวกันทุกแห่งหน แต่ในโลกของเรานี้ แม้ว่าจะมีสิ่งๆ ที่เรียกกันว่า “ความยุติธรรมตามธรรมชาติ” (Natural Justice) ทว่าความยุติธรรมทั้งหมดก็เปลี่ยนแปลงได้ แต่กระนั้นก็ยังมียุติธรรมที่เรียกว่า “ความยุติธรรมตามธรรมชาติ” เช่นเดียวกับความยุติธรรมที่มีได้บัญญัติขึ้นโดยธรรมชาติ³

คำว่า “กฎหมายธรรมชาติ” ได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในงานนิพนธ์ของโธมัส อควีนาส ในหนังสือชื่อ Summa Theologica ซึ่งกล่าวไว้ว่า กฎหมายเป็นทั้งหลักและเครื่องซึ่งน้ำหนักสามารถ

¹ มงเตสกีเออ, เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย แปลโดยวิภาวรรณ ตูยานนท์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 7.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

³ Aristotle, “Nicomachean Ethics”, in The Great Legal Philosophers, edited by Clarence Morris (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1963), p. 21.

ดำรงอยู่ในมนุษย์ได้ 2 ทาง คือ ทางแรกมนุษย์วางหลักและเป็นผู้ซึ่งนำหน้า ทางที่สองมนุษย์ถูกวางหลัก และถูกซึ่งนำหน้า มนุษย์มีความโน้มเอียงในทางธรรมชาติที่จะกระทำการอันสมควร หรือหยุดกระทำการนั้น และนี่คือ กฎอันนิรันดร์ในการสร้างสรรค์ความมีเหตุผลซึ่งถูกเรียกว่า กฎหมายธรรมชาติ กฎหมายจึงมิใช่สิ่งใด นอกไปจากการสร้างสรรค์ความมีเหตุและผลอันเป็นส่วนหนึ่งของกฎอันนิรันดร์ กฎหมายธรรมชาติเป็นบางสิ่งที่ก่อตั้งขึ้นโดยเหตุผลและเป็นงานของเหตุผล⁴

แนวความคิดแห่งปรัชญากฎหมายธรรมชาติได้ก่อให้เกิดปรัชญากฎหมายที่สำคัญหลายหลัก เช่น ทฤษฎีแบ่งแยกอำนาจ (The Separation of Powers) ของมงเตสกีเออและทฤษฎีสัญญาประชาคม (The Social Contract) ของ จิ้ง จ้าค รูสโซ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามปรัชญากฎหมายที่สำคัญยิ่งหลักหนึ่งก็คือ “หลักนิติธรรม” หรือ “หลักแห่งกฎหมาย” (The Rule of Law) ซึ่งอัลเบิร์ต เวนน ไตซี อธิบายว่าเป็นอำนาจสูงสุดของกฎหมาย ซึ่งประกอบด้วยหลักเกณฑ์ 3 ประการคือ

1. เป็นการปกครองที่ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจตามอำเภอใจ
2. บุคคลทุกคนอยู่ใต้กฎหมายเดียวกัน และศาลเดียวกันเป็นผู้พิจารณาพิพากษา
3. หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นผลของกฎหมายสามัญของแผ่นดิน⁵

ปรัชญากฎหมายธรรมชาติดีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงในการต่อสู้กับอำนาจจอร์ธรรม ทั้งนี้ด้วยแรงผลักดันของนักปฏิวัติและนักกฎหมายที่มีความคิดในทางเสรีนิยม (Liberalism) เชิดชูหลักนิติธรรม (The Rule of Law) และปฏิเสธระบบการปกครองที่กดขี่ กฎหมายธรรมชาติจึงมีส่วนก่อตั้งสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์อันเป็นรากฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

แต่เป็นที่น่าเสียดาย ที่นักกฎหมายเป็นจำนวนมาก กลับตกอยู่ภายใต้แนวความคิดแห่ง “ปรัชญากฎหมายบ้านเมือง” (The Positive Law Theory) ซึ่งถือว่า “กฎหมายเป็นคำบัญชาของผู้มีอำนาจสูงสุดในทางการเมืองของชุมชนแห่งนั้น”⁶ อันเป็นแนวคิดของจอห์น ออสติน นักกฎหมายชาวอังกฤษ ที่มองกฎหมายว่า คือ ชนิดของ “คำสั่ง” (Command) ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นคำสั่งที่ออกโดยผู้ปกครองที่ชั่วร้ายหรือกดขี่และไร้เหตุผลเพียงใดก็ตาม คำสั่งนั้นก็เป็กฎหมายที่ประชาชนต้องปฏิบัติตาม ปรัชญานี้จึงเป็นเสมือนดาบสองคม หากผู้มีอำนาจสูงสุดในทางการเมืองเป็นคนดีมีเหตุผล คำสั่งที่ออกมาเป็นกฎหมายย่อมสร้างความร่มเย็นเป็นสุขให้แก่ประชาชน แต่ในทางตรงกันข้าม หากผู้

⁴Thomas Aquinas, “Summa Theologica”, in *The Great Legal Philosophers*, edited by Clarence Morris (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1963), p. 73.

⁵ Albert Venn Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* แปลโดยสมปอง สุจริตกุล (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510), หน้า 30.

⁶ John Austin, “Lectures on Jurisprudence”, in *The Great Legal Philosophers*, edited by Clarence Morris (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1963), p. 337.

มีอำนาจสูงสุดในทางการเมืองเป็นบุคคลชั่วร้าย คำสั่งที่ออกมาเป็นกฎหมายย่อมสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน ปรัชญากฎหมายบ้านเมือง จึงมีส่วนส่งเสริมลัทธิเผด็จการอันเป็นระบอบการปกครองที่อาศัยอำนาจเพียงฝ่ายเดียว แต่มีได้เอื้ออำนวยหรือสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยอันมีรากฐานมาจากเหตุผลเลยแม้แต่น้อย ลัทธิเผด็จการจึงเฟื่องฟูอยู่ในบางยุคบางสมัย โดยการสนับสนุนของนักกฎหมายผู้นิยมปรัชญากฎหมายบ้านเมือง ซึ่งตีความอย่างผิดพลาดชนิดเข้าข้างผู้มีอำนาจแต่ฝ่ายเดียว⁷

เหตุนี้ นักกฎหมาย (lawyer) ซึ่งหมายถึงผู้ที่ใช้ความรู้ทางกฎหมายเป็นวิชาการประกอบการงานที่ตนปฏิบัติในสาขาต่างๆ⁸ โดยพื้นฐานจึงอาจถูกหล่อหลอม หรือมีแนวความคิดในทางปรัชญา กฎหมายธรรมชาติ หรือปรัชญากฎหมายบ้านเมืองเป็นต้น แม้ไม่อาจแยกออกได้อย่างเด่นชัดนัก เนื่องจากแนวทางการศึกษาและฝึกอบรมวิชากฎหมายของไทยมิได้จัดหลักสูตรให้เห็นชัดเจนก็ตาม แต่ก็เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมตลอดมาว่า นักกฎหมายที่มีแนวความคิดในทางปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ก็มักมีส่วนร่วมในการต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน หรือต่อสู้กับอำนาจรัฐที่กดขี่อย่างไม่ย่อตรงกันข้ามกับนักกฎหมายที่มีแนวความคิดในทางปรัชญากฎหมายบ้านเมือง ก็มักมีส่วนร่วมในระบอบการปกครองที่กดขี่ หรือนิยมในการใช้อำนาจ และมีส่วนส่งเสริมให้รัฐใช้อำนาจเกินขอบเขตจำกัด จนกลายเป็นการลิดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน

นักกฎหมายเป็นกลุ่มวิชาชีพที่ต่างจากธุรกิจ และการค้า เพราะมีการศึกษาอบรม และมีการควบคุมการประกอบวิชาชีพที่เห็นได้อย่างชัดเจน และสำคัญที่สุด คือมีเจตนารมณ์เพื่อบริการประชาชน อันเป็นส่วนหนึ่งของกิจการอำนวยความสะดวก⁹ ซึ่งจำเป็นต้องมีในแง่ของการปกครองบ้านเมือง นักกฎหมายจะแทรกอยู่ในกิจการแทบทุกสาขา ทั้งในภาคราชการและภาคเอกชน เพราะในการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมกิจการต่างๆ นั้น การงานของภาครัฐและภาคเอกชนต้องอยู่ภายใต้บังคับและขอบเขตของกฎหมาย ต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามกฎหมาย จึงจำเป็นต้องมีนักกฎหมายร่วมในกิจการงานทั้งหลายเหล่านั้นด้วย ในสภาพที่มีอิทธิพลในกิจการของประชาชนทั่วไป นอกเหนือจากงานโดยตรงเกี่ยวกับศาลยุติธรรม¹⁰ ดังนั้นจึงน่าสะพรึงกลัวเพียงไรหากนักกฎหมายทั้งปวงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของปรัชญากฎหมายบ้านเมือง ที่ถืออำนาจเป็นใหญ่เหนือเหตุและผล อันเป็นกฎแห่งธรรมชาติที่มนุษย์พึงยึดถือและปฏิบัติเพื่อให้เกิดความยุติธรรมและความสงบสุขในสังคม

⁷ วิชา มหาคณ, การใช้เหตุผลในทางกฎหมาย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ 2534), หน้า 31.

⁸ จิตติ ดิงค์พิทย์, หลักวิชาชีพนักกฎหมาย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 19.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

จริยธรรม (ethics) ของนักกฎหมาย จึงเป็นการวางหลักแห่งอุดมการณ์ หรือมาตรฐาน ความประพฤติ หรือ แนวทางการดำรงชีวิตของนักกฎหมาย ที่มุ่งถึงความดีสูงสุดของกฎหมาย ตาม แนวทางของปรัชญากฎหมายธรรมชาติที่ว่า “มนุษย์มีความโน้มเอียงในทางที่จะประกอบคุณธรรม แต่มนุษย์จำเป็นจะต้องได้รับการอบรมจึงจะมีคุณภาพอันสมบูรณ์ได้ คืออบรมให้เห็นว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก”¹¹ ด้วยเหตุนี้กฎหมายจึงมีได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้บังคับมนุษย์ในสังคมเท่านั้น แต่บัญญัติขึ้นเพื่อความยุติธรรม เพื่อวางกฎเกณฑ์ของสังคมให้มีลักษณะพอดี มิให้มีการชกหัก คดโกงกัน กฎหมายจึงต้องมุ่งไปสู่ “ความคิดในทางยุติธรรม” (Idea of Justice)¹² อันถือได้ว่าเป็น อุดมการณ์สูงสุดของกฎหมาย ที่นักกฎหมายทั้งปวงควรไปให้ถึง

การดำรงชีวิตตามแนวทางจริยธรรม

ในโลกปัจจุบันมักจะมี ความขัดแย้งกันในเรื่องของผลประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ ระหว่างบุคคล ผลประโยชน์ระหว่างชุมชน หรือผลประโยชน์ระหว่างรัฐก็ตาม การแย่งชิงผลประโยชน์ และความปรารถนาที่จะได้มาซึ่งผลประโยชน์ เป็นเหตุที่ทำให้บุคคล ชุมชน หรือรัฐที่ตกอยู่ในวังวน ของการแย่งชิงและความปรารถนาดังกล่าว ทำให้ไม่อาจที่จะดำรงคุณธรรม หรือความดีที่เคยยึดมั่น เอาไว้ได้ มีหลายกรณีที่รัฐบาลกระทำลงไป โดยอ้างว่า “นโยบายอยู่เหนือเหตุผล” ไม่ว่านโยบายนั้น จะชั่วร้าย หรือ ยุติธรรมสักปานใดก็ตาม แต่นักกฎหมาย ก็ต้องทนทันทนนิ่ง เพราะไม่อาจปฏิเสธ รัฐบาล ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในทางบริหารได้ หรือบางครั้งนักกฎหมายเองก็มีผลประโยชน์ร่วมกับ นโยบายของรัฐนั้นด้วย ดังนั้น หากปฏิเสธก็เท่ากับปฏิเสธผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับนั่นเอง เหตุนี้ จริยธรรม (ethics) อันถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์หรือมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ที่เป็น จุดมุ่งหมายเพื่อความดีสูงสุด เพื่อต่อสู้หรือขัดแย้งกับสิ่งที่เรียกว่าเป็นความผิดความเลว ความชั่วร้าย หรือความโง่เขลา¹³ จึงจำเป็นต้องมีอยู่ในบรรดาผู้ประกอบกรงานทุกอย่าง

จริยธรรมมีส่วนอย่างสำคัญในการตัดสินใจของมนุษย์ว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับในสิ่งหนึ่ง สิ่งใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นความถูกต้อง ความผิด ความดี ความเลว คุณธรรม หรือความชั่วร้าย ความปรารถนา ความฉลาด หรือความโง่เขลา¹⁴ ซึ่งแยกออกเป็น 2 แนวทางคือ

1. จริยธรรมมีส่วนช่วยอธิบายการตัดสินใจของมนุษย์ว่ามนุษย์ยอมรับหรือไม่ยอมรับ ในสิ่งหนึ่ง สิ่งใด และเหตุใดมนุษย์จึงยอมรับหรือไม่ยอมรับในการตัดสินใจนั้น

¹¹ Thomas Aquinas, op.cit., pp. 70-71.

¹² วิชา มหาคุณ, เรื่องเดิม, หน้า 15.

¹³ Dagobert D. Runes, Dictionary of Philosophy (New Jersey: Littlefield, Asams Co., 1972), p. 98.

¹⁴ Ibid, P. 98.

2. จริยธรรมมีส่วนช่วยก่อตั้ง หรือส่งเสริมการกระทำ หรือจุดมุ่งหมาย หรือวิถีชีวิตของมนุษย์ ให้เป็นไปตามแนวทางที่ถูกต้อง ดั่งงาม มีคุณธรรม มีความเฉลียวฉลาด เพื่อต่อสู้กับความผิด ความเลว ความชั่ว และความโง่เขลา

การค้นคว้าหาแนวทางจริยธรรม ซึ่งเป็นเรื่องของนามธรรม ที่ไม่อาจจับต้องหรือสัมผัสได้นั้น นับว่าเป็นงานที่ยากเย็นแสนเข็ญ ใม่ง่ายเหมือนการค้นหาข้อมูลในทางประวัติศาสตร์ หรือทางมานุษยวิทยา บางครั้งเราไม่สามารถหาแนวทางจริยธรรมได้ หากไม่ใช้หลักจิตวิทยา ทั้งนี้เพราะจริยธรรมเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่ต้องติดต่อกับผู้อื่นในสังคม อย่างไรก็ตามก็อาจสรุปได้ว่า จริยธรรมมีความมุ่งหมายเช่นเดียวกับปรัชญา คือเป็นทฤษฎียิ่งกว่าเป็นคำอธิบาย เป็นหลักการยิ่งกว่าการกระทำ แต่ในท้ายที่สุดจริยธรรมก็ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติ และเป็นหลักที่ใช้ในการดำรงชีวิตของมนุษย์

สิ่งที่จะต้องศึกษาค้นคว้าในทางจริยธรรม ซึ่งเต็มไปด้วยความยากลำบาก แยกออกได้เป็น 2 ลักษณะ ใหญ่ ๆ คือ

1. การตัดสินใจในเรื่องของคุณค่า เช่น ความดีหรือความเลว ความปรารถนา หรือความไม่ปรารถนา ซึ่งใช้ทฤษฎีที่ว่าด้วยคุณค่า เพื่อช่วยในการตัดสินใจ
2. การตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับภาระหน้าที่ อันได้แก่ การตัดสินใจที่จะกระทำการในหน้าที่ต่างๆ ซึ่งต้องเลือกระหว่างความถูกต้อง หรือความไม่ถูกต้อง ความฉลาดหรือความโง่เขลา ซึ่งใช้ทฤษฎีที่ว่าด้วยภาระหน้าที่ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ

โดยแท้ที่จริงแล้ว จริยธรรมทั้งสองลักษณะจะเกี่ยวข้องกันอย่างแยกกันไม่ออก ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาค้นคว้าตามแนวทางจริยธรรม จำเป็นต้องรู้ว่าสิ่งใดคือความดีความเลวเสียก่อน จึงจะสามารถทราบได้ว่าเราจะปฏิบัติตามได้อย่างไร จึงจะถูกต้อง และเฉลียวฉลาด แต่กระนั้นก็ตาม ในพุทธศตวรรษที่ 24-25 นักปรัชญาได้แยกทฤษฎีที่ว่าด้วยคุณค่าออกมาทำการศึกษากันเป็นวิชาการหนึ่ง โดยเฉพาะ¹⁵

ในทฤษฎีที่ว่าด้วยคุณค่า พยายามจะพูดถึงความหมายของคุณค่าและลักษณะของความดีงาม โดยเฉพาะการกล่าวถึงความดีงามในแง่ของเนื้อหา หรือจุดมุ่งหมาย รวมถึงความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น และคำถามที่ว่า อะไรคือความดีงาม และความดีสูงสุด ในสมัยกรีก พวกโซฟิสต์ (Sophist) กล่าวว่า ความดี คือ ความชื่นชมยินดี หรือความเหมาะสม แต่เพลโต และอริสโตเติล กล่าวว่า ความดี คือ คุณธรรม หรือ ความรู้

¹⁵ Ibid, P. 98.

เช่นเดียวกันในทฤษฎีที่ว่าด้วยภาระหน้าที่ มักจะมีคำถามถึงความหมาย และลักษณะของความถูก ความผิด ในการกระทำสิ่งต่าง ๆ บางคนกล่าวว่าจะไม่สามารถให้ความหมายได้ บางคนถือว่าขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้กระทำ แต่ส่วนใหญ่เห็นว่า การกระทำที่มุ่งถึงประโยชน์สุขของผู้อื่น ยิ่งกว่าตนเอง หรือนึกถึงสังคมส่วนรวม จึงจะถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

ดังนั้นจริยธรรม จึงเป็นมาตรฐานความประพฤติ หรือกรอบแห่งการปฏิบัติ ที่มีจุดมุ่งหมายให้ผู้กระทำเลือกที่จะกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง หรือดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีความแตกต่างกันในผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งโดยธรรมชาติแล้ว อริสโตเติล กล่าวว่า “จุดมุ่งหมายมักจะดีกว่าการกระทำ” เช่น สุขภาพที่ดี คือ จุดมุ่งหมายของการรักษาพยาบาล ซึ่งผู้รักษาพยาบาลย่อมต้องมีทักษะ และมีศิลปะในการรักษาพยาบาล ด้วยเหตุนี้เองจุดมุ่งหมายของการทำงานและจุดมุ่งหมายของศิลปะ ก็มักจะเป็นสิ่งเดียวกัน และผู้กระทำต้องค้นให้พบในขณะที่ประกอบกิจการงานทุกอย่าง¹⁶

สิ่งที่อริสโตเติลเห็นว่าจำเป็นจะต้องมีจริยธรรมอย่างยิ่งก็คือ การปกครองบ้านเมือง ซึ่งควรมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือความดี การปกครองบ้านเมือง ถือว่าเป็นศิลปะทั้งในแง่ของการใช้อำนาจอธิปไตยที่ผู้คนจะต้องเรียนรู้ โดยใช้ระยะเวลาอันยาวนาน ที่ต้องอาศัยทักษะอย่างยิ่ง โดยต้องใช้ศิลปะทุกประเภท รวมทั้งต้องเกี่ยวข้องกับการออกกฎหมายว่าประชาชนควรหรือไม่ควรกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด จุดมุ่งหมายของการปกครองจึงขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของศิลปะทุกชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งขึ้นอยู่กับความดีงามของมนุษย์ หากการปกครองบ้านเมืองเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของราษฎร และเพื่อรัฐแล้ว ย่อมบังเกิดรัฐที่ดีและยิ่งใหญ่ ซึ่งตรงตามความปรารถนาของราษฎรที่ต้องการวิถีชีวิตที่ดีอันเป็นอุดมการณ์ของประเทศ และของรัฐนั่นเอง¹⁷

ในแง่ของการกระทำนั้น จริยธรรมในทางการปกครองบ้านเมือง ไม่อาจจะกล่าวได้อย่างชัดเจนถึงความถูกความผิดเหมือนจริยธรรมในด้านอื่น แต่กระนั้นก็ตามคุณธรรมและความยุติธรรม ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองต้องคำนึงถึงในขณะที่กระทำ อนึ่งบุคคลที่มีการศึกษาดี และมีประสบการณ์ ก็ย่อมตัดสินใจได้ถูกต้องกว่าบุคคลที่ขาดการศึกษา และขาดประสบการณ์ แม้จะไม่เสมอไปก็ตาม นั่นคือเหตุผลที่ว่า ทำไมคนหนุ่มสาวจึงขาดความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องของศีลธรรม และการปกครอง เหตุที่เป็นดังนี้ก็เพราะขาดประสบการณ์ภาคปฏิบัติของการดำรงชีวิต และมักจะถูกรอบงำด้วยอารมณ์ ไม่มีใครคำนึงถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของตน กล่าวคือขึ้นกระทำลงไปทั้งที่ไม่รู้หรือไม่มีความรู้เพียงพอ อย่างไรก็ตามบุคคลทั่วไปแม้เป็นผู้ใหญ่ แต่หากมีความอ่อนแอ ก็ไม่ผิดอะไรกับผู้เยาว์ เพราะมีชีวิตอยู่ภายใต้อารมณ์ และเลือกทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยอารมณ์อันอ่อนไหว

¹⁶ Renford Bambrough, *The Philosophy of Aristotle* (New York: New American Library, 1963), p. 286.

¹⁷ *Ibid*, P. 287.

และผันแปร บุคคลเช่นนี้ความรู้เป็นสิ่งไร้ประโยชน์ เพราะไม่รู้จักควบคุมตนเอง และไม่เลือกที่จะกระทำหนึ่งสิ่งใดด้วยเหตุผล¹⁸ อันเป็นหลักแห่งจริยธรรมที่ผู้ประกอบวิชาชีพทุกคนจำเป็นต้องมี

หลักจริยธรรมของนักกฎหมาย

อริสโตเติล กล่าวไว้ว่า “ ความยุติธรรมเกิดขึ้น เมื่อคนที่เท่าเทียมกันได้รับการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกัน และเมื่อคนที่ไม่เท่ากันได้รับการปฏิบัติเท่าเทียมกัน ”¹⁹ ในทัศนะของอริสโตเติล การจัดระเบียบความสัมพันธ์ของมนุษย์ตามหลักเกณฑ์ซึ่งสังคมยอมรับนับถือโดยปราศจากความลำเอียงคือความยุติธรรม หรืออีกนัยหนึ่งความยุติธรรมคือการใช้เกณฑ์โดยปราศจากความลำเอียงมิใช่กระทำตามอำเภอใจ ทั้งนี้โดยมี ชิเซโร นักกฎหมายชาวโรมัน เชื่อว่า ป่อเกิดของความยุติธรรมปรากฏขึ้นในกฎหมาย เพราะกฎหมาย “พลังแห่งธรรมชาติ” (natural force) เป็นจิตใจและเหตุผลของผู้ทรงภูมิปัญญา เป็นมาตรฐานซึ่งนำหน้าความยุติธรรมและความอยุติธรรม²⁰

เหตุนี้ความยุติธรรมคือจุดมุ่งหมายสูงสุดของกฎหมาย²¹ และต้องถือว่าเป็นความดีสูงสุดหรือเป็นหลักจริยธรรมที่นักกฎหมายควรไปให้ถึง ถ้านักกฎหมายปราศจากความยุติธรรมหรือกระทำการใด ๆ ด้วยความอยุติธรรม นักกฎหมายนั้นก็ไร้ซึ่งจริยธรรม และไม่สมควรที่จะดำรงความเป็นนักกฎหมายต่อไป

ความยุติธรรม นอกจากจะหมายถึงการใช้กฎเกณฑ์โดยปราศจากความลำเอียงแล้ว ยังรวมถึงความเสมอภาค ซึ่งหมายถึงมนุษย์มีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน นักปรัชญามีความเห็นตรงกันว่า ความเสมอภาคนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์มีโดยธรรมชาติ ดังที่ เดวิด ฮูม กล่าวไว้ว่า “หลักแห่งความยุติธรรมเป็นสิ่งที่ได้สร้างสรรค์ขึ้น มิใช่เป็นไปตามอำเภอใจ ไม่มีถ้อยคำอื่นใดจะเรียกขานได้ดีกว่าคำว่า “กฎแห่งธรรมชาติ (Laws of Nature)”²² ทั้งนี้โดยมีจอห์น ล็อก กล่าวถ้อยคำสนับสนุนว่า “รัฐทั้งหลายโดยธรรมชาติ ย่อมมีกฎธรรมชาติปกครองอยู่ ซึ่งผูกพันบุคคลทุกคนด้วยเหตุและผล อันได้แก่กฎหมายที่ทำให้มนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกัน และมีอิสรภาพ จะไม่มีใครได้รับอันตรายแก่ชีวิต เสรีภาพ หรือทรัพย์สินจากบุคคลอื่น”²³

¹⁸ Ibid, P. 288.

¹⁹ โสภณ รัตนกร, บทบัญญัติ, เล่ม 25 ตอน 2 (พฤษภาคม 2510), หน้า 377.

²⁰ Cicero, “Laws”, in *The Great Legal Philosophers*, edited by Clarence Morris (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1963), p. 44.

²¹ ในแง่ของมนุษย์แต่ละคน “ความยุติธรรม” (justice) คือ การตอบแทนอันเหมาะสมแก่ความดีและความชั่ว (deserts) และการได้สิทธิอันสมควรที่จะได้รับ (entitlement) แต่เมื่อกลายเป็นความยุติธรรมของพลเมือง (civil justice) แล้ว ความหมายดังกล่าวก็จะถูกแทนที่โดยอิสรภาพ (liberty) ทั้งนี้ด้วยการมีคำสั่งทางสังคมหรือชุมชนเป็นเครื่องรองรับ ดู: Lloyd L. Weinreb, *Natural Law and Justice* (Massachusetts: Harvard University Press, 1987), p. 194.

²² David Hume, “A Treatise of Human Nature”, in *The Great Legal Philosophers*, edited by Clarence Morris (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1963), p. 194.

²³ John Locke, “Two Treatises of Civil Government”, in *The Great Legal Philosophers*, edited by Clarence Morris (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1963), p. 137.

หลักดังกล่าวข้างต้นปรากฏชัดเจนอยู่ใน “หลักนิติธรรม” (The Rule Of Law) ซึ่งแยกออกเป็น 3 กรณี คือ²⁴

1. ภารกิจของฝ่ายนิติบัญญัติภายใต้หลักนิติธรรม คือ สร้างและรักษาไว้ซึ่งสาระที่จะทำให้แต่ละคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นคน ไม่ใช่แต่จะมีสิทธิในทางแพ่ง และทางการเมืองบางประการเท่านั้น แต่ต้องให้เป็นแก่นสารทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรมอันจำเป็นแก่การพัฒนาบุคลิกของเขา

2. ในด้านฝ่ายบริหาร ไม่แต่เพียงมีบทบัญญัติป้องกันมิให้มีการใช้อำนาจเกินขอบเขต แต่ต้องมีบทบัญญัติให้มีรัฐบาลที่สามารถรักษากฎหมาย และความสงบเรียบร้อยไว้ได้ ตลอดจนรักษาฐานะทางสังคม และเศรษฐกิจของชุมชน ด้วยการมีระบบประกันสังคม

3. ในด้านบุคลากรผู้ปฏิบัติหน้าที่ต้องเป็นอิสระ ดังนั้นวิชาชีพกฎหมายจึงต้องเป็นอิสระ ปราศจากความหวั่นเกรงว่ารัฐจะเข้ามาแทรกแซงการดำเนินคดี ผู้พิพากษา ตุลาการ อัยการ จะต้องไม่ถูกตัดทอนรายได้ สถานะหรือชื่อเสียงเกียรติคุณ

การที่มีกฎหมายต้องอยู่ภายใต้หลักนิติธรรม มิได้หมายความว่า จะให้ศาลไม่รู้หรือไม่นิพนธ์ตามตัวบทกฎหมาย ทางแก้มืออยู่หลายวิธี เช่นบางประเทศให้ศาลยุติธรรมวินิจฉัยว่ากฎหมายขัดต่อรัฐธรรมนูญ หรือขัดต่อกระบวนการอันชอบด้วยกฎหมาย (due process of law) บางประเทศก็ให้มีตุลาการศาลรัฐธรรมนูญเป็นผู้วินิจฉัย อย่างไรก็ตาม วิธีแก้ไขกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมหรือขัดต่อหลักนิติธรรมนั้น ได้มีศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทย์ กล่าวไว้ว่า นักกฎหมายจะต้องรู้และจัดทำเป็นขั้นตอนตามวิถีทางกฎหมาย ไม่ใช่อ้างเอาความปลอดภัย ความผาสุกของประชาชนมาเป็นหลักในการใช้อำนาจนอกกฎหมาย อันเป็นวิธีการแอบอ้างความคิด ซึ่งอาศัยหลักที่ว่าความผาสุกของประชาชนเป็นกฎหมายสูงสุดมาบังหน้า ซึ่งไม่ใช่หลักนิติธรรม แต่เป็นหลักสำหรับอ้างเพื่อทำการปฏิวัติ²⁵

เราจะเห็นภารกิจของนักกฎหมายที่ต้องปฏิบัติตนในกรอบแห่งจริยธรรมได้อย่างชัดเจนจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานแก่ผู้จบการศึกษาจากสำนักอบรมกฎหมายเนติบัณฑิตยสภาเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2523 ความตอนหนึ่งว่า “กฎหมายนั้นโดยหลักการจะต้องบัญญัติขึ้นใช้เป็นอย่างเดียวกัน และเสมอภาคสำหรับคนทั้งประเทศ จึงเป็นธรรมดาที่จะบังคับใช้ให้ได้ผลบริบูรณ์ครบถ้วนทุกกรณีไม่ได้คงต้องมีส่วนบกพร่องเกิดขึ้นมากบ้างน้อยบ้าง ตามเหตุการณ์และตัวบุคคลผู้นำกฎหมายมาใช้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ใช้กฎหมายจะต้อง

²⁴ จิตติ ติงศภัทย์, หลักวิชาชินนิกกฎหมาย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 66.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

วางรากฐานสิทธิเสรีภาพของสมาชิกในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งกฎหมายมีเจตนารมณ์ในการปกป้องคุ้มครองและดำรงไว้ซึ่งสิทธิหน้าที่ของปัจเจกชน ของสังคม และของรัฐ เมื่อสิทธิหน้าที่เหล่านี้ได้รับการคุ้มครองรักษา ประชาชนก็จะอยู่เย็นเป็นสุข สังคมมีความสงบเรียบร้อย และบรรลุถึงการปกครองที่ดีที่สุด

นักกฎหมายควรคำนึงถึงภารกิจสำคัญดังกล่าวข้างต้น และยึดถือเป็นหลักธรรมประจำใจมิใช่นึกถึงแต่รายได้ ผลประโยชน์ที่จะรับ อำนาจ และการแสวงหาความสุขส่วนตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ประกอบวิชาชีพทนายความเป็นผู้มีศักดิ์ศรี มีเกียรติ จึงต้องมีความซื่อตรงทั้งต่อตนเอง ต่อลูกหลาน ต่อผู้ร่วมงาน และต่อชุมชน มีความกล้าหาญในทางวิชาชีพ ที่รู้จักยืนหยัดต่อสู้กับความอยุติธรรม และความเลวร้ายทั้งปวง

ผู้ประกอบวิชาชีพทนายความมีลักษณะคล้ายแพทย์ที่ช่วยเยียวยารักษาคนไข้ เพราะลูกความก็เปรียบเสมือนคนไข้ที่ต้องการแพทย์ดูแล ดังนั้น ทนายความจึงต้องมีกรอบแห่งความประพฤติและการปฏิบัติตามที่ได้รับความไว้วางใจอย่างยิ่ง ที่เรียกว่า “มรรยาททนายความ” มิฉะนั้นอาจเกิดกรณีถ่วงคดีความให้ล่าช้า เช่นเดียวกับการเลี้ยงไข้ของแพทย์บางคน หรือนำความลับของลูกความไปแสวงหาผลประโยชน์ เช่นเดียวกับแพทย์บางคนนำความลับของคนไข้ไปแสวงหาผลประโยชน์ ตลอดจนประมาทเลินเล่อ ขาดความละเอียดถี่ถ้วน และความรอบคอบในการทำงาน ทำให้ลูกความได้รับความเสียหาย เป็นต้น ความละเอียดอ่อน และความรับผิดชอบสูงยิ่ง ในภารกิจที่ได้รับมอบหมายของทนายความ เป็นเหตุให้ทนายความจำเป็นต้องมีจริยธรรมเป็นหลักยึดเหนี่ยว เช่นเดียวกับ ผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมายอื่น

ในส่วนของพนักงานอัยการนั้น ทำหน้าที่ดุจดั่งทนายแผ่นดิน คือดำเนินคดีแทนรัฐ จึงต้องดำรงความเป็นกลาง มิใช่กลายเป็นคู่ต่อสู้ของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง และต้องมีแนวความคิดพื้นฐานที่จะให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ยิ่งกว่าที่จะมุ่งเอาจำเลยเข้าคุกเพียงอย่างเดียว

สำหรับผู้พิพากษา ตุลาการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนของอำนาจตุลาการและต้องทำหน้าที่พิจารณาคดีในพระปรมาภิไธยแห่งองค์พระมหากษัตริย์ จึงต้องมีจริยธรรมที่สูงยิ่งกว่าผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมายอื่น กล่าวคือต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ปราศจากอคติ 4 ประการ อันได้แก่ ลำเอียง เพราะความรัก ความโกรธ ความกลัว และความหลง จึงจะถือว่าทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์และถูกต้อง ทั้งต้องปฏิบัติตามประมวลจริยธรรมของข้าราชการตุลาการ ที่ศาลยุติธรรม ศาลปกครองและศาลรัฐธรรมนูญได้จัดทำขึ้นโดยเฉพาะด้วย

กล่าวโดยสรุป จริยธรรม คือ อุดมการณ์หรือจุดมุ่งหมายอันสูงสุดที่นักกฎหมายควรไปให้ถึง อันได้แก่ ความยุติธรรม การดำรงรักษาไว้ซึ่งความสงบสุขของสังคม และการใช้หลักเหตุผลยิ่งกว่า

การกระทำตามอำเภอใจ แต่นักกฎหมายทั้งหลายจะไปถึงจุดมุ่งหมายอันสูงสุดดังกล่าวนี้ได้หรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของแต่ละคน ซึ่งสร้างสมมาด้วยการอบรมปณิธานด้วยการศึกษาหาความรู้ และด้วยประสบการณ์ในการทำงาน ซึ่งแม้จะยากยิ่งเพียงใด เพราะต้องต่อสู้กับกระแสของทุนนิยม วัตถุนิยม และผลประโยชน์ต่าง ๆ อันเป็นเหยื่อล่อ ที่ทำให้ลุ่มหลง ได้ง่าย ผู้เขียนเชื่อว่านักกฎหมาย ทุกคนจะใช้ความพากเพียรเพื่อให้บรรลุถึงคุณธรรมสูงสุดของนักกฎหมายให้จงได้ เพื่อให้สังคมร่มเย็น เป็นสุข ปราศจากการกดขี่ข่มเหง ปราศจากการกดโกง สมดังเจตนารมณ์แห่งกฎหมายทั้งปวง ซึ่งหาก ทางสถาบันที่สอนวิชากฎหมาย ตลอดจนสถาบันอบรมวิชาชีพกฎหมายทุกแห่งจักได้เน้นหนักในด้าน การศึกษาทางจริยธรรม หรือสอดแทรกความสำคัญของแนวทางแห่งจริยธรรมลงในหลักสูตร การศึกษาอบรม ก็จักเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อวงการกฎหมาย และผู้ประกอบวิชาชีพ กฎหมาย รวมทั้งทำให้ประชาชนทั้งหลายมีหลักประกันว่าเขาจะมีที่พึ่งพิง และผู้ช่วยเหลือทาง กฎหมายที่มีอุดมการณ์ และแบบแผนความประพฤติ ที่ดีงาม อันนับได้ว่าเป็นคุณและประโยชน์ ต่อสังคมส่วนรวมนั่นเอง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- จิตติ ดิงศภัทย์. **หลักวิชาซีพนักกฎหมาย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.
- มงเตสกีเออ. **เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย**. แปลโดยวิภาวรรณ ตูยานนท์ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- วิชา มหาคุณ. **การใช้เหตุผลในทางกฎหมาย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2534.
- โสภณ รัตนากร. **บทบัญญัติ**. เล่ม 25 ตอน 2 พฤษภาคม 2510.
- อัลเบิร์ต เวนน์ ไดซี. **Introduction to the Study of the Law of the Constitution**. แปลโดยสมปอง สุจริตกุล กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510.

ภาษาอังกฤษ

- Aristotle. **Nicomachean Ethics**. **The Great Legal Philosophers**. edited by Clarence Morris Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1963.
- Thomas Aquinas. **Summa Theologica**. **The Great Legal Philosophers**. edited by Clarence Morris Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1963.
- John Austin. **Lectures on Jurisprudence**. **The Great Legal Philosophers**. edited by Clarence Morris Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1963.
- Dagobert D. Runes. **Dictionary of Philosophy**. New Jersey : Littlefield, Asams Co., 1972.
- Renford Bambrough. **The Philosophy of Aristotle**. New York : New American Library, 1963.
- Cicero. **Laws**. **The Great Legal Philosophers**. edited by Clarence Morris Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1963.
- David Hume. **A Treatise of Human Nature**. **The Great Legal Philosophers**. edited by Clarence Morris Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1963.
- John Locke. **Two Treatises of Civil Government**. **The Great Legal Philosophers**. edited by Clarence Morris Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1963.